

ОКСАНА ТУР,

кандидат філологічних наук, доцент
(Україна, Полтава, Полтавський національний технічний
університет імені Юрія Кондратюка)

OXSANA TUR,

candidate of philological sciences, assistant professor
(Ukraine, Poltava, Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University)

Структура комунікативної компетентності особистості

Structure of Communicative Competence of a Personality

У статті розглянуто варіанти структури комунікативної компетентності особистості, запропоновані в педагогічній літературі вітчизняними та зарубіжними науковцями; проаналізовано термін «комунікативні знання», з'ясовано значення для людини сформованих в неї вмінь та навичок міжособистісного спілкування. На основі вивченого теоретичного матеріалу встановлено, що комунікативна компетентність включає не тільки когнітивний (знання) і операційно-технічний (навички, вміння) складники, але й мотиваційний, етичний, соціальний, поведінковий та інші. Зроблено висновки про те, що комунікативна компетентність не є вродженою здатністю, а формується у взаємодії з соціальним середовищем, у процесі набуття соціально-комунікативного досвіду. Запропоновано у структурі комунікативної компетентності особистості виокремлювати комунікативну, полікультурну, соціально-інформаційну, соціально-політичну компетенції, а також невід'ємним і важливим складником зазначеної компетентності вважати особистісно-індивідуальні якості особистості.

Ключові слова: комунікативна компетентність, структура, компетенції, міжкультурне спілкування, знання, вміння, навички, комунікація.

In this article, the definition is given to the concept «communicative competence» as integrative personal education which is shown in the process of communication as the ability to staticize and make use of previous experience of communicative activity. The main attention is focused on various options of the structure of communicative competence of the personality which have been offered in scientific psychology and pedagogical literature by many domestic and foreign scientists. On the basis of using theoretical methods in studying of given problem, two directions are allocated in classification of the component structure of communicative competence: some scientists represent structure of communicative competence by the description of the corresponding knowledge, abilities, skills, personal qualities, experience of communicative activity, the emotional attitude towards it; other scientists in the structure of communicative competence mark out different competences.

In this article, are considered in details such concepts as: communicative knowledge (knowledge of native and foreign languages, etiquette rules of conduct, nonverbal means of communication); communicative abilities (ways of communicative actions performance, for example: ability to assess a communicative situation, to make the decision, to plan communicative actions); communicative skills (practical knowledge, experience of communicative activity). On the basis of analysis of scientific literature in this article are allocated the main components of communicative competence as: Gnostic (knowledge of features of communication); emotional (experience of communication, positive attitude towards people); individual (assessment of the personality), control, motivational and others.

In this article has been made the conclusions that communicative competence formed in the process of acquisition of social and communicative experience. The author has offered the variant of structure of communicative competence which contains communicative, cross-cultural, social and information, social and political competences. The important component is personal and individual qualities of the person.

Key words: communicative competence, structure, competences, cross-cultural communication, knowledge, abilities, skills, communication.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Логіка суспільного розвитку, сучасний рівень педагогіки й психології, динамічний розвиток професійної освіти зумовили необхідність систематизації сучасних уявлень про зміст і структуру комунікативної компетентності особистості.

Аналіз досліджень і публікацій... Дослідженням структури комунікативної компетентності займалися такі науковці як М. Заброцький, Н. Завініченко, О. Кудашкіна, С. Петрушин, Н. Сушик, Ю. Мендрух, Т. Непомняца, Л. Бахман та інші. Як зазначає А. Бойко: «У психолого-педагогічній літературі немає єдиної структури комунікативної компетентності. Набір її

компонентів не є вичерпним, і в кожному конкретному випадку структура має варіативний характер» [1].

Формулювання цілей статті... Мета статті – визначити структуру комунікативної компетентності особистості.

Виклад основного матеріалу... Приймаючи за основу визначення комунікативної компетентності як інтегративного особистісного утворення, що виявляється у процесі комунікації, як здатність актуалізовувати та застосовувати отриманий досвід комунікативної діяльності та індивідуально-психологічні якості особистості для досягнення комунікативної мети, розглянемо її структуру, запропоновану в педагогічній літературі.

Деякі вчені компонентний склад комунікативної компетентності подають шляхом опису відповідних знань, навичок, умінь, здібностей, особистісних якостей, досвіду діяльності, емоційно-ціннісного ставлення до неї тощо [3, с. 38].

На думку дослідників, комунікативні *знання* складаються з уявлень про те, що таке спілкування, які його види, фази, закономірності розвитку, які існують комунікативні методи і прийоми, який їх вплив, можливості й обмеження. До комунікативних знань відносять знання рідної та іноземної мов (лексики, граматики, стилістики, обізнаність щодо типів вербальної взаємодії, розуміння основних рис функціональних стилів і реєстрів усного та письмового мовлення, розуміння паралінгвістичних рис комунікації – вібрація голосу, міміка, жести, розуміння культурних аспектів і соціальних умов мови в різних географічних, соціальних та комунікативних середовищах); знання понятійно-категоріального апарату певної професійної сфери та відповідної системи термінів; знання етикетних мовних формул і вміння ними користуватись у професійному спілкуванні; знання партнера по спілкуванню, самого себе і ситуаційного контексту процесу спілкування загалом та ін.

Комунікативні *навички* – це практичні знання, досвід комунікативної діяльності, автоматизовані, звичні, безпомилково виконувані комунікативні дії. [4, с. 500]. Комунікативні навички забезпечують легкість спілкування, зокрема: спроможність слухати і чути співрозмовника, доречно висловлювати думки, підтримувати розмову й змінювати за необхідності її тему, знаходити адекватну форму звертання до іншої людини, використовувати міміку, жести, виразність інтонації і т.д.

Комунікативні *уміння* виступають як властивості чи якості особистості, що обумовлюють успішність комунікативної діяльності, способи виконання будь-яких комунікативних дій, заснованих на знаннях та навичках, набутих у процесі комунікативної діяльності, наприклад: уміння оцінювати комунікативну ситуацію, швидко і на високому професійному рівні приймати рішення та планувати комунікативні дії; уміння спілкуватися письмово чи усно, розуміти і бути зрозумілим у різних ситуаціях; уміння слухати і розуміти різні повідомлення, а також говорити свідомо і чітко; уміння читати і розуміти різні тексти, враховувати всі цілі комунікації; уміння писати різні види текстів за їх цільовою спрямованістю; уміння переконливо усно чи письмово формулювати власні думки та враховувати всі наявні точки зору; уміння використовувати мовний матеріал відповідно до контексту; уміння організовувати мовлення, підтримувати розмову, слухати співрозмовника, вміння встановлювати контакт із співрозмовником тощо; уміння використовувати у спілкуванні норми мовного етикету відповідно до конкретної комунікативної ситуації; уміння використовувати різні засоби спілкування (паралінгвістичні, екстралінгвістичні, кінестетичні); уміння спілкуватися в різних організаційно-комунікативних формах (дискусія, обговорення, бесіда); уміння впливати на партнера по спілкуванню та ін. Комунікативні уміння передбачають чіткий самоконтроль, активність свідомості, оволодіння узагальненими способами виконання дій.

Як бачимо, комунікативні уміння є значно ширшим поняттям, ніж просто «мовленнєві вміння». Вони поєднують, як мінімум, два характерних моменти: перший – «самоподання», тобто уміння використовувати особистісні здібності для досягнення комунікативної мети і другий – володіння «технологією» спілкування. Отже, можна зробити висновок про те, що вміння спілкуватися формується в процесі оволодіння культурою, основні положення якої обмежені трьома аспектами: уміння розбиратися в інших людях і правильно їх оцінювати; адекватно, емоційно реагувати на їхню поведінку і стан; обирати стосовно них такий спосіб спілкування, який би не суперечив правилам мовленнєвого спілкування. Представимо зміст комунікативних умінь у вигляді ключових слів: система комунікативних дій; уміння спілкуватися, орієнтуватися в комунікативній вербальній та невербальній діяльності; адекватне використання комунікативних засобів; володіння соціальною перцепцією та інтеракцією; вміння висловити свої думки і розуміти думки інших тощо.

Більшість вчених зміст комунікативних умінь і комунікативних *здібностей* ототожнюють, розглядаючи останні як комплекс індивідуальних особливостей людини, які сприяють побудові особистісного і ділового спілкування з іншими людьми. Основна відмінність комунікативних умінь

і здібностей від комунікативних навичок, на наш погляд, у тому, що вони виникають без спеціальних зусиль (вправ), оскільки їхньою основою є розуміння того, що необхідно зробити, тобто знання способу дії.

Комунікативна компетентність включає не тільки когнітивний (знання) і операційно-технічний (навички, вміння) складники, але й мотиваційний, етичний, соціальний, поведінковий та інші. Так, І. Черезова зауважує: «... комунікативна компетентність постає як структурний феномен, що містить як складові цінності, мотиви, установки, соціально-психологічні стереотипи, знання, вміння, навички» [5, с. 105].

Слід зазначити, що сучасні науковці (В. Асадчих, Л. Бахман, І. Белецька, Т. Гринченко, М. Заброцький, С. Максименко, А. Мігін, Ю. Мендрух, Т. Непомняца, С. Петрушин, А. Приходько, С. Скворцова, Н. Сушик, В. Теслюк та ін.) у своїх працях пропонують різні структурні компоненти комунікативної компетентності, які, на їх думку, мають важливе значення для її формування у майбутніх фахівців: *гностичний* (знання про сутність, структуру, функції та особливості спілкування, у тому числі й професійне, знання про стилі спілкування, фонові знання, творче мислення), *емоційний* (досвід спілкування, позитивне ставлення та налаштування на партнера по спілкуванню), *змістовий* (зорієнтованість на формування понятійної, емоційно-ціннісної, операційної основи діяльності), *індивідуально-особистісний* (оцінювання власної особистості, спрямованість на комунікацію), *когнітивний* (знання про специфіку професійного спілкування, його мету, функції, засоби, особливості, знання етикету професійного спілкування), *контрольно-регулювальний* (оцінка відповідності форми і змісту навчальних занять принципу комунікативної спрямованості навчання; контроль за забезпеченням практичної мовної діяльності тощо), *мотиваційно-ціннісний* (позитивне ставлення до процесу пізнання, орієнтація на збереження індивідуальності в ході інтеграції до соціокультурного простору, орієнтація на отримання життєвого досвіду), *операціонально-діяльнісний* (володіння вербальними й невербальними засобами комунікації, вміння використовувати сучасні посередники-передавачі інформації, вміння співпрацювати, долати конфлікти), *рефлексивний* (осмисленого ставлення до поточних та кінцевих результатів навчання спілкуванню, задоволеність процесом навчання), *цільовий* (зорієнтованість на придбання досвіду комунікативної діяльності, оволодіння продуктивними засобами комунікативної діяльності, здатність аналізувати власну комунікативну діяльність), *поведінковий* (вміння розв'язувати конфліктні ситуації, застосовувати діалогічний стиль поведінки) та ін.

Проаналізувавши структурні компоненти комунікативної компетентності, представлені різними авторами, можна помітити, що деякі з них є синонімічними поняттями, наприклад: гностичний, когнітивний і когнітивно-креативний; емоційний, особистісно-емоційний і емоційно-вольовий; цільовий і ціннісно-цільовий.

Деякі вчені у структурі комунікативної компетентності виділяють *компетенції*, що базуються на знаннях, уміннях, навичках, способах комунікативної діяльності й проявах емоційно-ціннісного ставлення до неї. Розуміння категорії «компетенція» як складника «компетентності» запропонувала російська дослідниця І. Зимняя. Компетенцію вона інтерпретує як «...деякі внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення: знання, уявлення, програми (алгоритми) дій, систем цінностей і відношень, які потім виявляються в компетентностях людини» [2, с. 40]. Різні дослідники виокремлюють різні компетенції у структурі комунікативної компетентності: *мовну* як вміння будувати граматично правильні й усвідомлені висловлювання; *предметну*, що відповідає за зміст висловлювання і забезпечує отримання знань про предмет мовлення; *прагматичну* як здатність використовувати висловлювання в певних мовленнєвих актах, співвідносно з умовами спілкування; *мовну* як певну систему знань про українську мову, як складне соціокультурне явище; *мовленнєву* як показник професійної культури; *соціолінгвістичну*, що акумулює знання та вміння, необхідні для використання мови; *елементарну лінгвістичну* як знання різних аспектів мови, що є основою правильного розуміння висловлювання; *мовну* як оволодіння новими мовними засобами, збільшення обсягу застосованих лексичних одиниць тощо; *мовленнєву* як вдосконалення комунікативних умінь в основних видах комунікативної діяльності – слуханні, говорінні; *соціокультурну* як знання про матеріальну й духовну культуру рідного народу, соціально-культурні стереотипи його мовленнєвої поведінки; *самосвідомості та самоконтролю* як розуміння своїх потреб, емоцій; *перцептивну* як оцінювання психо-емоційних реакцій партнерів по спілкуванню; *емпатії* як розуміння емоційного стану інших; *аналітичну* як осмислення змісту отриманої інформації; *оцінну* як уміння оцінити істинність чи хибність інформації; *проективну* як уміння проектувати та організовувати власну комунікативну діяльність; *мнемічну* як здатність запам'ятовувати інформацію; *сумісності* як готовність до спілкування, сумісної діяльності; *комунікабельності* як уміння налагоджувати стосунки з іншими людьми; *контактності* як вміння та навички встановлення контакту з іншими суб'єктами спілкування; *конфліктну* як володіння широким спектром стратегій поведінки в конфліктних

ситуаціях; *організаційну* як готовність до організації спілкування; етичну як здатність дотримуватися етичних норм; *експресивну* як вияв культури мовленнєвих висловлювань, що відповідають нормам усного мовлення, жестів, міміки тощо; *компетенцію «приєднання»* як забезпечення емоційного контакту з іншою людиною, налаштування на неї та ін.

Висновки... Отже, комунікативна компетентність – це не вроджена здатність, а така, що *формується* у взаємодії з соціальним середовищем, у процесі набуття соціально-комунікативного досвіду. Ми вважаємо, що парадокс комунікативної компетентності (як і будь-якої іншої) полягає в тому, що вона проявляється тільки поза ситуаціями, у яких її набуває студент. Відмінність комунікативної компетентності, заснованої на надпредметних уміннях, від вузькопредметного уміння полягає в тому, що вона часто проявляється при вирішенні нових для студента задач, раніше не вирішуваних на заняттях. Очевидно, вузькопредметні і надпредметні уміння формуються по-різному. Вузькопредметні уміння є результатом вправ щодо вирішення задач певного класу і складають той зміст освіти, який цілеспрямовано планується, контролюється і усвідомлюється всіма учасниками освітнього процесу як головна мета зусиль студента. Надпредметні уміння формуються побіжно в процесі навчання у вигляді ціннісних, цільових, розумових та інших установок і навіть звичок, не завжди усвідомлених очікувань стосовно задачі, вирішуваної на занятті.

У нашому дослідженні в структурі комунікативної компетентності ми виокремлюємо: *комунікативну компетенцію* (володіння усною і письмовою комунікаціями, які особливо важливі для роботи й соціального життя, з акцентом на те, що людям, які не володіють ними загрожує соціальна ізоляція. У цьому ж контексті комунікації все більш важливу роль відіграє володіння більше ніж однією мовою); *полікультурну компетенцію* (вияв толерантності, поваги до людей інших культур, мов і релігій, здатність жити в багатонаціональному суспільстві і сприймати різницю між людьми); *соціально-інформаційну компетенцію* (володіння інформаційними технологіями, розуміння мети їх застосування, здатність критично сприймати розповсюджену інформацію); *соціально-політичну компетенцію* (здатність приймати на себе відповідальність, брати участь в колективних рішеннях, вирішувати конфлікти без насильства, підтримувати і покращувати демократичні інституції); *особистісно-індивідуальні якості особистості* (готовність і здатність вчитися впродовж усього життя, уміння самостійно здобувати нові знання й реалізувати свій особистісний потенціал). Усе це, нарівні з *професійною компетентністю*, дозволяє визнати комунікативну компетентність показником якості освіти спеціаліста. Така структура є достатньо чіткою, щоб допомогти вищому навчальному закладу визначити загальні пріоритети в організації педагогічного процесу щодо формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців, але водночас достатньо гнучкою, щоб не перешкоджати йому шукати власні шляхи їхньої реалізації на практиці з урахуванням традицій, що склалися у виші, специфічних особливостей контингенту викладачів та студентів і т.ін.

Перспективи подальших розвідок... Подальші дослідження необхідно зосередити на вивченні комунікативної компетентності як педагогічної категорії.

Список використаних джерел і літератури/References:

1. Бойко А. Е. Сутність та структура комунікативної компетентності вихованців позашкільних закладів [Електронний ресурс] / А. Е. Бойко. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/4276> / Boiko A.E. *Sutnist ta struktura komunikativnoi kompetentnosti vykhovantsiv pozashkilnykh zakladiv (The nature and structure of communicative competence of pupils of preschool institutions)*, access mode: <http://lib.iitta.gov.ua/4276>. [in Ukrainian].
2. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня, 2003. – №5. – С. 4–42. / Zimniaia I. A. *Kliuchevye kompetentsii – novaia paradigm rezul'tata obrazovaniia (Key competences – new paradigm of education)*, Vysshee obrazovanie segodnia, 2003, Issue 5, pp. 4–42. [in Russian].
3. Скворцова С. О. Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів / С. О. Скворцова, Ю. С. Вторнікова. – Одеса, 2013. – 290 с. / Skvortsova S. O. *Profesiino-komunikativna kompetentnist uchytelia pochatkovykh klasiv (Professionally-communicative competence of primary school teachers)*, Odesa, 2013, 290 p. [in Ukrainian].
4. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів / за заг. ред. В. В. Дубичинського. – Х., 2009. – 1008 с. / *Suchasnyi tлумачnyi slovnyk ukraïnskoi movy (Modern explanatory dictionary of the Ukrainian language)*, Kharkiv, 2009, 1008 p. [in Ukrainian].
5. Черезова І. О. Комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості / І. О. Черезова // Науковий вісник ХДУ. Серія Психологічні науки. – Херсон, 2014. – Вип.1. – Т.1.– С. 103–107. / Cherezova I. O. *Komunikativna kompetentnist yak integralna yakist osobystosti (Communicative competence as an integral quality of the personality)*, Naukovyi visnyk of Kherson State Univetsity, 2014, Vol. 1, Part 1, pp. 103–107. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: «14» березня 2016 р.

Стаття прийнята до друку: «28» березня 2016 р.

Рецензенти:

Бельмаз Я. – доктор педагогічних наук, професор

Фазан В. – доктор педагогічних наук, доцент

Тур Оксана – доцент кафедри українознавства, культури та документознавства Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, кандидат філологічних наук, доцент, e-mail: l.oksane@mail.ru

Tur Oksana – assistant professor of the department of Ukrainian culture and documentation of Poltava National Technical Yuri Kondratiuk University, candidate of philological sciences, assistant professor, e-mail: l.oksane@mail.ru

Цитуйте цю статтю як:

Тур О. Структура комунікативної компетентності особистості / Оксана Тур // Педагогічний дискурс. – 2016. – Вип. 20. – С. 187–191.

Cite this article as:

Tur O. Structure of Communicative Competence of a Personality, *Pedagogical Discourse*, 2016, Issue 20, pp. 187–191.

УДК 37.033-057.874

ОЛЕГ ФАСОЛЯ,

директор

(Україна, Хмельницький, Департамент освіти і науки Хмельницької обласної державної адміністрації)

OLEH FASOLIA,

director

(Ukraine, Khmelnytskyi, Department of Education and Science of Khmelnytskyi Regional State Administration)

Роль шкільної і позашкільної освіти у формуванні екологічної культури старшокласників

Role of School and Out of School Education in Forming Ecological Culture of Senior Pupils

У статті розглядається роль шкільної і позашкільної освіти у формуванні екологічної культури старшокласників. Розкрито поняття «екологічна освіта», «екологічне виховання», «екологічна культура». Велика роль у формуванні екологічної культури старшокласників відіграють старша школа з профільним екологічним напрямом, факультативи «Основи екологічних знань», шкільні екологічні гуртки тощо. Ефективно функціонують позашкільні навчальні заклади екологічного спрямування: обласні еколого-натуралістичні центри, екологічні станції, студії. На сьогодні важлива підтримка юних талантів і обдарувань для формування творчої та наукової еліти у галузі охорони довкілля, стимулювання творчого самовдосконалення дітей та учнівської молоді шляхом проведення екологічних заходів: олімпіад, конкурсів, фестивалів та інших форм позакласної роботи.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічне виховання, екологічна культура, шкільна (формальна) освіта, позашкільна (неформальна) освіта.

The article deals with the role of school and out of school education in forming ecological culture of senior pupils. The terms «ecological education», «ecological upbringing», «ecological culture» have been revealed. Special role in forming ecological culture of senior pupils is played by the senior school with its ecological profile, optional courses «Bases of Ecological Knowledge», school ecological societies, etc. Out of school educational establishments of ecological direction function effectively. To them belong regional ecological-naturalistic centers, ecological stations, studios. Today support of young talents and gifted children is very important for the forming creative and scientific elite in the sphere of environment protection, stimulating creative self-perfection of children and pupils by means of conducting different ecological actions: olympiads, competitions, festivals and other forms of out of class activity. Organization of ecological education of schoolchildren is considered to be successful, when ecological erudition of a pupil is manifested in everyday behavior, in specific acts and work, in attitude to the environment – that is in active ecological activity of a personality.

Key words: ecological education, ecological upbringing, ecological culture, school (formal) education, out of school (informal) education.